

Orta məktəb biologiya kursunun (IX-XI siniflərdə) tədrisində sxem və cədvəllərdən istifadənin imkanları

Sevda Telman qızı İbadova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: ibadovasevda2018@gmail.com

Rəyçilər: dos. G.N. Hacıyeva,
b.ü.f.d., dos. E.F. Səfərova

Açar sözlər: sxem, cədvəl, tədris, dərslik, məktəb, biologiya

Ключевые слова: схема, таблица, обучение, учебник, школа, биология

Key words: scheme, table, teaching, textbook, school, biology

Müasir dövr, hər gün irəliyə doğru baş verən inkişaf bütün sahələrdə öz yeni tələblərini göstərir. Bu təhsil sahəsi üçün də belədir. Zaman keçdikcə cəmiyyətin, dövlətin gənc nəsildən gözləntiləri daha da artır. Günümüzdə hər bir şəxsiyyət müstəqil qərar verməyə qadir, müəyyən qədər tədqiqatçı, öz sahəsində yaradıcı, yeri gəldikdə məntiqi və tənqidi düşüncəyə malik olmalıdır. Məktəb bu keyfiyyətlərin şəxsiyyətdə inkişafında böyük rol oynayır. Bununla bağlı olaraq təhsil sahəsində də müəyyən islahatlar aparılır, yeniliklər tətbiq olunur. Tədris nəticəyönlü, məqsədi qabaqcadan müəyyən olunmuş və şagirdə yönəlmiş, qarşılıqlı əməkdaşlıqdan irəli gələn sosial prosesdir. Tədris prosesinin əsasında dərs durur. Dərs – müəyyən quruluşa malik olub, elmin, tərbiyənin, inkişafın, intellektin, əməyin, incəsənətin vəhdətini təmin edərək təlimin əsasını təşkil edir. Dərslik – dərs zamanı istifadə olunan əhəmiyyətli resurslardan biridir. Şagirdin şəxsiyyətinin, əqli fəaliyyətinin inkişafı üçün dərsliklər ən yaxşı vəsait kimi dəyərləndirilir. Dərslərə daxil edilmiş mövzularda verilmiş məlumatlar və tapşırıqlar şagirdlərdə məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirməli, düşünməyə, yaradıcılığa, fəaliyyətə, kəşfə yönəltməlidir. Bəzən məlumatın həddən çox uzun olması, tapşırığın həllinin çox vaxt tələb etməsi şagird üçün yorucu ola bilər. Buna görə də müxtəlif qrafik təsvirlər –sxem və cədvəllərdən istifadə edilir. Orta məktəb biologiya kursunun tədrisində (IX, X, XI siniflərdə) kifayət qədər sxem və cədvəllərdən istifadə olunur. Hər hansı bir materialın izahı zamanı əksər hallarda onlara tələbat yaranır. Müəllim materialı izah etdikcə lövhədə onun sxematik təsvirini verir və ya cədvəl şəklində konkretləşdirir. Bu zaman söz və obrazın şagirdlər tərəfindən eyni anda mənimsənilməsi təmin olunur.

IX, X, XI sinif biologiya dərsliklərində sxem və cədvəllər. IX sinif biologiya dərsləri. Mövzu - “Nuklein turşuları”. Dərslikdə nuklein turşularının (DNT və RNT) izahında onların sxematik təsvirindən istifadə olunmuşdur. Gözlə görünməsi mümkün olmayan nuklein turşularının (DNT və RNT) bu cür sxematik təsvir olunması şagirdlərdə müəyyən təsəvvür formalaşdırır, mövzunun mənimsənilməsini rahatlaşdırır. “Fəaliyyət” bölümündə nuklein turşularının (DNT və RNT) sxematik təsviri ilə bağlı, “Öyrəndiklərinizi tətbiq edin və yoxlayın” hissəsində isə cədvəl və sxem şəklində tapşırıqlar verilmişdir. Tapşırığın cədvəl formasında verilməsi məlumatın sistemli şəkildə yadda saxlanılmasını asanlaşdırır.

X sinif biologiya fənninin tədrisində sxem və cədvəllərdən istifadə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. “Genetika” bəhsini onlarsız təsəvvür etmək mümkün deyil. Qreqor Mendelin I, II, III qanunları sxem şəklində təsvir olunur. Allel genlərin uyğunluğunu müəyyənləşdirmək üçün ingilis genetikisi Recinald Pennet cədvəldən istifadə etməyi təklif etmişdir. Həmin cədvəl Pen-

net cədvəli adlanır və günümüzdə də uğurla istifadə olunur. X sinif biologiya dərslisi. Mövzu – “Yoluxucu xəstəliklərlə mübarizə”. Tədqiqatın aparılması mərhələsində müəllim “Qərarlar ağacı” üsulundan istifadə edərək müzakirə olunacaq problemi izah edir və onun həllinin bir neçə variantı şagirdlərlə birgə müəyyənləşdirilir. Problem “Yoluxucu xəstəliklərin sürətlə artmasının qarşısının alınması”. 4-6 nəfərlik qruplarda şagirdlər problemin həlli üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını təhlil edir, onları “+” və ya “-“ işarəsinin qarşısında müvafiq qaydada qeyd edirlər. Son nəticə cədvəlin qərar hissəsində yazılır və üstü örtülür. Qrupların təqdimatından sonra müəllim əldə olunmuş nəticələri ümumiləşdirmək üçün müzakirə aparır.

Tədris zamanı qrafik göstəricilərdən (sxem, cədvəl) zehni prosesləri əyaniləşdirmək üçün istifadə olunur. Konseptual cədvəllər müqayisə, ümumiləşdirmə, konkretləşdirmə, müzakirə və s. üçün tərtib edilir. Bəzən şablon sxem və cədvəllərdən istifadə fəaliyyəti zəiflədə bilər. Dərslərdə məzmunun asan dərk edilməsinə yardım edən, maraqlı və eyni zamanda mövzuya uyğun sxem və cədvəllərin verilməsi dərslisi daha maraqlı və əhəmiyyətli edir. Dərsdə tədqiqatın aparılması mərhələsində əzbərçi suallar yerinə müqayisə cədvəlləri, təkliflər cədvəli, hər hansı prosesin sxemini qurmağı tələb edən yaradıcı sualların verilməsi şagirdlərdə bir sıra bacarıqların formalaşmasına köməklik göstərir.

Şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsində cədvəllər əvəzolunmaz vasitədir. Dərsin nəticə və ümumiləşdirmə mərhələsində sxem və cədvəllər xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Məqalənin aktuallığı. Məqalənin aktuallığı orta məktəb biologiya kursunun (IX-XI siniflərdə) tədrisində sxem və cədvəllərin rolu, əhəmiyyəti. Eləcə də onlardan istifadə imkanlarından ibarətdir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə orta məktəb biologiya kursunun (IX.XI siniflərdə) tədrisində sxem və cədvəllərdən istifadənin imkanları sistemli şəkildə araşdırılaraq təhlil edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalənin gənc tədqiqatçıların istifadəsi üçün əhəmiyyətli olması onun praktik əhəmiyyəti bə tətbiqini səciyyələndirir.

Ədəbiyyat

1. F. İbrahimov, R. Hüseynzadə. Pedaqogika. I cild. Bakı, 2012.
2. G. Hacıyeva. Biologiyanın tədrisi metodikasından mühazirələr. Bakı, 2016.
3. Y. Seyidli, N. Əliyeva, X. Əhmədbəyli. Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün biologiya fənni üzrə dərslük. Bakı, 2020.
4. N. Məmmədova, B. Həsənova, K. Mahmudova, L. Fətəliyeva. Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün biologiya fənni üzrə dərslük. Bakı 2018.
5. N. Məmmədova, B. Həsənova, K. Mahmudova, L. Fətəliyeva. Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün biologiya fənni üzrə dərslüyün metodik vəsaiti. Bakı, 2018.

S.T. Ибадова**Возможности использования схем и таблиц в преподавании курса биологии средней школы (IX-XI классы)****Резюме**

В преподавании курса биологии в средней школы в (9, 10, 11 старших классах) используются схемы и таблицы. Использование схем и таблиц способствует развитию у учащихся мышления, умственного развития, умения обобщать, делать выводы, сравнивать, самостоятельно принимать решения. Важность таких графических изображений для учителя выдвигается на первый план.

S.T. Ibadova**Possibilities of using schemes and tables in teaching secondary school biology course (IX-XI grades)****Summary**

The article shows the advantages of using schemes and tables in the teaching of high school biology (Includes IX, X, XI classes). Emphasis is placed on the use of diagrams and tables in the development of students' thinking, mental development, the ability to generalize, draw conclusions, compare, make independent decisions. The importance of such graphics for the teacher is emphasized.

Redaksiyaya daxil olub: 23.07.2021